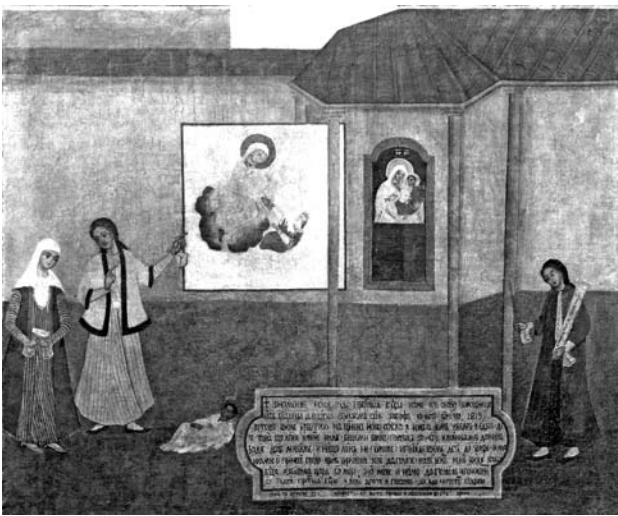

Мирјана М. Машниќ
Ема Петрова-Николовска

СЛИКАРСКОТО ДЕЛО НА ТЕОДОСИЈ ЗОГРАФ ОД ВЕЛЕС Истражување и заштита

*Во знак на сеќавање
на Филип Блажевски*

Основни податоци:

Вид на делото: слика на платно

Назив: Појавата на новото чудо на Пресвета Богородица

Автор: Теодосиј Зограф од Велес

Време: 1813 (1828) година

Техника: темпера, гипсан грунд врз платно

Дим.: 60x71 см

Сопственост: Галерија на икони во Соборниот храм Успение на Богородица во штипско Ново Село

Нејосредна конзервација: Ема Петрова-Николовска, сликар виш конзерватор, раководител на работите и Зоран Јаневски и Дафина Балабанова, соработници

Консултант: М. М. Машниќ

Една слика на платно, наречена *Појавата на новото чудо на пресветата Богородица*, веќе подолг временски период е во фокусот на стручните опсервирања на сликарите и историчарите на уметноста. Сложениот конзерваторски процес е апсолвиран дури при крајот на 2005 г. и на ова, речиси безвредното уметничко дело од почетокот на XIX в., со битов и сакрален карактер, му се вратени уметничките вредности.

Делото пред повеќе децении го забележале П. Завоев и А. Василиев¹, а должно внимание му посветиле Коста Балабанов и Антоние Николовски², меѓутоа, неговата необична содржина и ликовните квалитети ќе станат позабележливи, по извршените конзерваторски интервенции.

¹ П. Завоев, *Минало и просветата до револуционните борби*, София 1928, 19; А. Василиев дава прецизен опис на сликата и ја нарекува *Оздрување на дејствието* (Обрачание дете). Види кај: А. Василиев, *Възрожденски мајстори, живописци, резбари, сценописци*, София 1965, 265-266

² К. Балабанов, *Сликата со битова содржина: Фамилијата на зографот Теодосиј од Велес подарува слика на црквата Успение на св. Богородица во Ново Село - Штип, како извор за запознавање на сценописката новоселска црква и творештвото на Теодосиј Зограф*, Ликовна уметност, бр. 1, Скопје 1973, 13-23; истиот, *Великите зографи иконописци*, Рацинови средби, Титов Велес 1970, 6-8. сл. 1 и 2; истиот, *Теодосие Зограф од Велес*, Постојана галерија на икони во црквата Успение на св. Богородица во Ново Село - Штип, Штип 1972, 26-27; А. Николовски, *Прилог кон датирањето на воивнатата слика Богородица Скоромошница од Теодосиј Зограф*, Ликовна уметност, бр. 4-5, Скопје 1979, 39-43; истиот, *Уметноста на XIX век во Македонија (извод од студија)*, Културно наследство, бр. IX (1982), Скопје 1984, 9-10

Автор на делото е Теодосиј Зограф од Велес. Исклучителноста на делото се состои во неговата содржина, во која, самиот автор, чувствително и безрезервно искрено, преку слика и збор ја соопштил семејната болка и радоста. Делото што настанало во 1813 година³ го подарил на црквата Света Богородица во штипско Ново Село, како знак на благодарност кон Богородица Скоропомошница. Во опширниот текст кој е вклучен во композицијата е објаснета идејата на сликата⁴: „Знамение новое чудо прес(ве)тыѧ Б(огоро)д(и)цы како естъ скоро помощница/азъ грѣшныѧ Ѳеодосиѧ образомъ сынъ зографъ: въ лѣто вът х(ри)ста, 1813./во това време работихъ на църква ново селска и имахъ домъ ѧ Велесъ и едно дете това цю лежи именемъ Илиѧ: веше ми болно: пратихъ за него и маикамъ донесего/ради даго лекъеме: и нищо лекъ не поможе: и прїиде време дете да ѧмре и маикаму го принесе предъ врата церковна изе да плаче: и азъ и рекохъ жено види како е Б(огоро)д(и)ца избавила царѧ въ море: она може и намъ да поможе: и поклонихме се/ [w̄] чѧдесе прес(ве)тыѧ Б(огоро)д(и)цы оживе детето и посака да ѧде и потомъ оздраве/ само то отроче [егда возрастъ] 15 лѣтъ прїиде и поклониа во с(ве)тѣи храмъ.

Транскрибиран на современ македонски јазик текстот гласи: „Појавиѧ на новоѧо чудо на пресвѣиѧа Богородица, која е брза ѧмошница. Јас грешен Теодосиј, зографъ на оваа слика, во леѧо од Христѧа 1813. Во ѧѧоа време работев на црквѧѧа новоселска и имахъ домъ во Велес и едно дете, ова шѧѧо лежи, ѧо име Илиѧ. Ми беше болно. Прашивъ ѧо неѧо и мајка му ѧо донесе за да ѧо лекуваме. И никаков лекъ не ѧомоѧна. И дојде време детеѧо да умре и мајка му ѧо донесе предъ црковнѧѧа вратиѧа и зеде да ѧплаче и јас ѧ рековъ: жено како шѧѧо Богородица ѧо избавила царѧѧо од морѧѧо, ѧѧа може и намъ да ни ѧпомоѧне. И се ѧпоклонивме, о чудо, Пресвѣиѧѧѧа ѧо оживеа детеѧо и (ѧѧоа) ѧпосака да јаде и ѧѧѧоа оздраве. Детеѧо на возрастѧо од 15 години дојде и се ѧпоклони во свѣѧѧоѧѧо храмъ“.

Од левата страна на композицијата се претставени фигурите на младата брачна двојка. Мажот е Теодосиј Зограф. На долгнавестото лице му се забележуваат разретчени мустаќи, а долгата костенлива коса му паѓа зад грбот.

Жената е неговата сопруга. Очи полни со надеж се истакнуваат на нејзиното тркалезно лице. Раце со преплетени прсти ги положила на мевот. Тие стојат молитвено пред своето болно чедо, уште бебе, кое лежи завиткано во пелени на четвороножно масиче. Над главата на детето е напишано името Илиѧа. Со наведената глава и тажен поглед упатен кон сопругата, мажот со двете подигнати раце покажува во правец на црковната фасада на која, во вид на слика/визиѧа, на бела заднина е претставено чудото на Богородица со царот кој се потопил во морето, што е предзнак на новото чудо што треба да се случи. Од другата страна на композицијата израснатиот син, веќе момче од 15 години, со израз на благодарност за чудотворното исцелување, стои молитвено пред сликата на Богородица Одигитриѧа Брзопомошница, заштитничка на новоселската црква. Таа е поставена во својата едикула, под еден балдахин со четири столба⁵. Детето во рацете држи голема свеќа и свиток, на чија рабна страна пишува: „И принесе образъ свѣдѣниѧе (И принесе слика за сведоштво)“. Станува збор за сликата на татко му Теодосиј, *Појавиѧа на новоѧо чудо на пресвѣиѧа Богородица*. Мажот, жената и нивниот син се облечени во современа градска облека. Жената во кафеаво ѧубе, под кое се гледа темноцрвена антериѧа со долги раќави на риги, со бел платнен појас врзан во широк ѧазол и бел превез на главата, кој ѧ паѓа преку рамената. Мажот е во светла антериѧа на риги, со бел платнен појас и бело палто, бордирано со темен семур. Синот има долга сина антериѧа со дискретни кафеави риги, под која сирка светла блуза на риги, со долги и на краевите засечени раќави и кафеави димии. Под долгата облека им се гледаат бели чорапи и кафеави чевли, кај жената златни, со зашилени врвови.

Ова сиѧе во чиѧа основа лежи безрезервната вера во чудотворството на Богородица Брзопомошница поседува дух на магичен реализам, во кој човечката драма попримила космички размери, а нарациѧата неспокоен почеток и извесен крај и претставува ретка тема во сликарството на XIX в. Платното на кое преовладуваат пастелни бои и чист цртеж го издига овој речиси непознат зографъ на сво-

³ Годињата ја оспорува А. Николовски, кој смета дека во споменатата година се случил настанот, додека делото настанало 15 години потоа, во 1828г., в. А. Николовски, *нав. дело*, 39-43

⁴ Калк на текстот прв го публикувал А. Николовски. в. А. Николовски, *нав. дело*, 41, сл. 2

⁵ За претставување на чудотворните Богородици, покровителки на црквите, под специјални балдахини, в. D. Pallas, *Le ciborium hexagonal de Saint-Démétrios de Thessalonique*, *Essai d'interprétation*, *Зографъ*, бр. I (10), Београд 1979, 44-58, фиг. 4

ето време, во ранг на оригинална уметничка појава во македонското штафелајно сликарство. Како што забележале претходните истражувачи, сликата е значајна не само од ликовен и иконографски, туку и од етнографски и јазичен аспект.

Конзерваторско-реставраторските работи врз делото на Теодосиј Зограф од Велес, по долгите конзерваторски скитања и дилеми, би можеле на крај да се оценат како успешни.

Анализа на затекнатата состојба на делото и конзерваторската постапка

Сликата е насликана на тенко ленено платно поставено на дрвена рамка која е без кајли со недоволно закосени рабови и со помали димензии од сликата. Со отстранувањето на украсните лајсни е забележано дека на платното веќе биле преземени интервенции од задната страна, со прилепување на друго платно⁶. Оваа заштитна мерка на дублирање (консолидирање) на платното може и од денешен аспект да се оцени како успешно. Имено, платното што било поставено да го крепи оригиналниот носач од задната страна е со сличен квалитет како оригиналот, а употребеното лепило е скробно (брашно со примеси на кожно туткало).

Во период потоа, состојбата на сликата се влошила, не само поради забот на времето, туку и од несоодветниот начин на чување, во кој најдеградирачка улога имал високиот процент на влага, која предизвикала создавање габи и друг вид микроорганизми, оставајќи забележливи дамки врз платното. Подлогата од гипсаниот грунд и боениот слој испукале во вид на мрежа од кракелури и на повеќе места страпирале или отпаднале.

Имајќи предвид дека делото е сликано во класична техника, темпера врз грундирано платно, со многу лазурни наноси на боја, а степенот на оштетувањето и трошноста е висок, одлучено е санирањето на состојбата да се изведе со класична конзерваторска метода.

Пред отпочнувањето на работите, боениот слој е фиксиран со редок раствор на желатин

⁶ Се претпоставува дека интервенциите ги направил Асен Василиев, за време на своите истражувања на уметноста на преродбенскиот период во Македонија, кој, покрај тоа што бил историчар на уметноста, бил и уметник, а како што гледаме и конзерватор.

и јапонска хартија. Потоа, од платното е отстранета несоодветната рамка. За успешно спроведување на процесот на рентаулажата се пријде кон внимателно отстранување на старото аплицирано платно. И покрај деградацијата на старото лепило, неопходно беше да се внимава при раслојувањето на двете платна поради непостојаноста на грундот и исклучително тенкиот боен слој.

Отстранувањето на остатоците од старото лепило, мувлата и др. нечистотија беше последната фаза пред отпочнувањето на рентаулажата. Со оглед на фактот дека станува збор за темперна техника и крехкоста на сликата, како и за нерезистентноста на некои материјали што се користат во подготовката на некои видови лепила за рентаулажа, одлучено е да се примени најстариот начин на прилепување со скробно лепило.

Изборот на новото рентаулажно платно е направен внимателно за да соодветствува на оригиналот. Избрано е тенко и рамномерно мазно ткаено платно. Овие квалитети се посебно важни, за да не дојде до рефлектирање на можните недостатоци врз тенкото и непостојано оригинално платно. Новото платно е најнапред шпанувано на специјална метална рамка, а потоа импрегнирано со туткален раствор. По сушењето, внимателно се исцртани контурите на оригиналот. Вака подготвеното платно се изложува на подготвена вакуумска маса, спремно за нанесување на веќе подготвеното лепило. Во случајов, лепилото е нанесено на двете површини. Туткалната колета што влегува во составот на скробното лепило има својство успешно да пенетрира длабински низ стариот носач и да го консолидира деградираниот грунд заедно со боениот слој.

Целиот процес е проследен со вакуумирање и благо загревање на вакуумската маса, пеглање со валјак и на крајот, навремено темпирано ладење.

По симнувањето од рентаулажната рамка, платното е шпанувано на нова блинд рамка со што ѝ се вратени оригиналните димензии. Боениот слој по доброто фиксирање е исчистен од наталожената патина и нечистотија. Китирањето на перфорациите е вршено со конзерваторски кит (болоњска креда и зајачко туткало), со внимавање тој да навлезе во ситните кракелури подеднакво како и во големите оштетувања.

Поради лазурноста на оригиналниот боен слој, ретушот е изведувач со акварелни бои (Windsor Newton). При неговата изработка,

посебно внимание е обрнато на елементите што недостасуваат од композицијата. Поради сериозните оштетувања реставрацијата на оштетените места траеше долго. Голем дел од сликаната иконографија е реставраторски успешно интегрирана. За реконструкција на некои делови што недостасувале (нозете на жената, нејзината антерија или масичката на која е положено детето, на пр.) користени се аналогии или постара фото и графичка документација, додека некои места останале недефинирани (претставата на царот). По ретушот, боениот слој е изолиран со раствор од дамар, а потоа лакиран со дамар лак. Следната етапа во чувањето и презентирањето на ова значајно уметничко дело е обезбедување на адекватен простор и стандардни микроклиматски услови. Тоа подразбира со текот на времето и перманентно следење на условите во кои делото се наоѓа заради навремено спречување на нови оштетувања и деструкции.

Сл. 2.

Сл. 1.

Сл. 1. Појавата на новото чудо, пред конзервација (фото: Љупчо Тануровски)

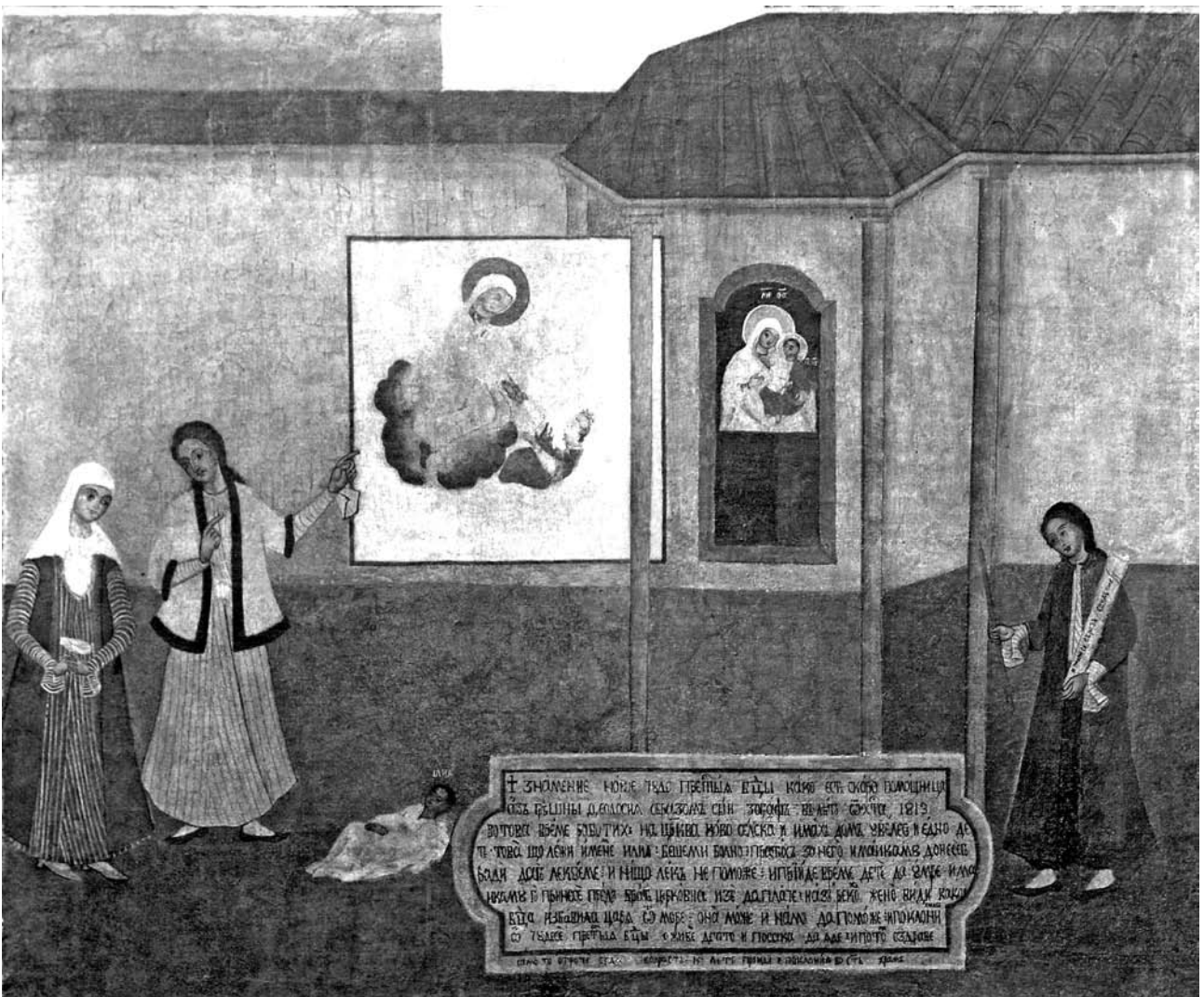
Сл. 2. Зографот Теодосиј со сопругата, детаљ, по пред конзервација (фото: Љупчо Тануровски)

Сл. 3. Знакот на новото чудо, по конзервација, детаљ (фото: Љупчо Тануровски)

Сл.4. Зографот Теодосиј со сопругата, детаљ, по конзервација (фото: Љупчо Тануровски)

Сл. 3.

Сл. 4.

Mirjana M. Mašnić
Ema Petrova-Nikolovska

THE PAINTING BY THEodosy ZOGRAPH FROM VELES

Research and protection

Summary

In the paper a review is given of an important art work that is known as the "The Appearance of the New Miracle of the Holy Virgin". This canvas was painted in the early 19th century with folk and religious characteristics. The painting has been noted and researched by many scholars in the past like P. Zavojev, A. Vasiliev, K. Balabanov and A. Nikolovski. However after the conservation and restoration intervention the artistic values and the thematic content have once again been looked into and evaluated.

The painting was made in 1813, namely in 1828. The faith of the family of the zograph Theodosy from Veles who is the author of this work is depicted on the canvas. The event is portrayed in front of the church of The Holy Virgin at the village Novo Selo in Štip. On the canvas are illustrated several episodes. First is shown the grief of the parents of the newly born ill infant, which is an event from the past, followed by a miracle by the Holy Virgin that is related to the drowned king, which as a vision is lingering on the church facade, and the fifteen year old boy who is cured, and bestows the painting of "The New Miracle of the Holy Virgin Swift to Succor" as a sign of gratitude. In the lower register of the canvas the entire contents of the painting is inscribed in a medallion: "The appearance of the New Miracle of the Holy Virgin Swift to Succor. I the sinful Theodosy, the zograph of this painting, in the year of our Lord 1813. At this time I worked in the church at Novo Selo and I had a home in Veles and one child, the one that is laid down, by the name of Elijah. He was ill. I fetched his mother to bring him so we could cure him. And no medicine was of help. The time came for the child to die, and his mother brought him to the church door and wept and I said to her: as the Virgin rescued the king from the sea, she too can help us. We paid tribute her, oh miracle, Her Holiness brought back to life the child and he wanted to eat and after was cured. The child himself at the age of fifteen came to the holy temple to pay reverence".

This theme which in its core contains the unconditional belief of the miracle of The Holy Virgin Swift to Succor bears the spirit of the magic realism, where the human drama obtains cosmic range. The narration at the beginning has an uneasy start which finishes

with an expected ending and is a rare theme in the 19th century painting. The canvas with the prevalence of pastel colors and fine drawing makes this almost unknown painter of his time to be considered as an original artistic appearance in the canvas painting art of Macedonia. This work as noted by the previous researchers is not only interesting from iconographic point of view but also from ethnologic and linguistic aspect.

* * *

The bad state of the painting was mainly due to inadequate housing conditions and after the conservation- restoration interventions it is in a better state. Firstly the original canvas was consolidated with a new reinforcement material which was impregnated by a glue solution. The painted layer that was made in that was in tempera technique was fixed with a solution of diluted gelatin and Japanese paper. The older reinforcement canvas was removed as well as the remains from the glue, mildew and dirt. A new repair foundation canvas was stretched on a specially made steel frame, the textile has a fine smooth structure and was impregnated with a gluing solution which penetrated well into the old base and is consolidated with the degraded gesso and the painted layer. The whole process was followed up by vacuum and mild heating on the vacuum table, ironing with a roller, and last by timed cooling. Further, the perforations were filled with Bologna chalk and rabbit glue, and after the fixing of the painted layer it was cleansed from the patina and impurities.

The retouch was accomplished with water colors (Windsor Newton). Special attention was given to the missing sections of the painting. As result of the serious damages the restoration of these sections was time consuming, and the iconography is now well integrated. The reconstruction of the missing elements (for example the woman's legs, her outer garment and the table where the child is laid) were carried out according to the old photo and graphic documentation. However some sections (the depiction of the king) are not defined. The colored layer after the retouching was isolated with a Damar solution and followed by a coating of Damar varnish.